

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת בא תשפ"ד

הגאון מטשעבין זצ"ל דהרי בחז"ל (שמו"ר י) מובא שכבר במכת צפרדע היה ויכוח על הגבול, ועיי' מקום מכת הצפרדע ידעו היכן הגבול, ומ"ט הכא התחדש הויכוח. והשיב שאחר שהצפרדעים גילו את הגבולות סימנו זאת עיי' חצב, [וכדאיתא בביצה (דף כה): ביהושע דתיחם הארץ עיי' חצב], ואח"כ הגיע מכת ברד והכריתה את כל העצים, והתחדש הויכוח, ובא הארבה ובירר שוב את הגבולות, והוסיף שכן מבואר בפסוק בתהילים (ק"ה. ל"ג) "ויך גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם".

וינח בכל גבול מצרים (שם)

שמעתי מחכ"א דכוונת הפסוק "וינח בכל גבול מצרים", היינו שכל הד' רוחות שמסביב גבול מצרים היו מכוסים בארבה, דהיינו כמין אהל, ועיי' זה ביאר מה שכתוב "ותחשך כל הארץ", ולכאוי תמוה דהא היה אור מהצדדים, ואי נימא דגם מהצדדים כיסה הארבה מיושב.

וימש חשך (שם)

צ"ב מ"ט פרעה לא בקש ממש שיתפלל בעדו שישור ממנו החושך, ובדעת זקנים כתב בשם הרי"א שפרעה חשב שגם לישראל היה חושך, ויש לדון אם כוונתו דלפרעה היה לב רע, ולכן כשסבר שגם לישראל יש חושך לא רצה לחזור בו, או דכוונתו דכיון דסבר שהמכה גם אצל ישראל הבין שבודאי היא לא תימשך הרבה זמן.

והנה ברש"י (לקמן כ"ב) מבואר ב' טעמים מ"ט הקב"ה הביא מכת חושך, וצ"ב מ"ט ביאר דוקא במכה זו ולא בשאר המכות, אמנם לפי דברי הדעת זקנים מבואר היטב, שבכל המכות ראו שהמכה באה רק עליהם ולא על ישראל, אבל במכה זו שסברו שבא גם על ישראל, הוצרך רש"י לבאר מ"ט הקב"ה הביא מכה זו.

דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו (י"א. ב)

הגרי"ז ביאר "דדבר נא באזני העם" אי"ז ציווי אלא בקשה, [וכדאיתא בברכות (דף ט.) "בבקשה מכס"], והיינו שיש מצוות שאין חיוב לעשותם, אבל יש מצוה למי שמקיים אותם, והאדם צריך להיות חכם ולקיים את המצוה, וכמו שכתוב "חכם לב יקח מצוות".

ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו (שם)

רש"י (להלן כ"ב. לו) פירש דבשכר לא יחרץ כלב לשנו נותנים את הטריפה לכלב, ולגבי פטר חמור פירש רש"י להלן (י"ג. י"ג) דהטעם שרק בחמור יש דין פטר חמור ולא בשאר בהמות, משום שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים שהיו טעונים מכספם ומזהבם של מצרים, ויש להעיר למה החמורים שטרחו לסחוב משאות רק הבכורים קיבלו שכר שנעשו פטר חמור, ואילו הכלבים בשכר שלא נבחו כל הכלבים זכו לטריפה, ומתמצים העולם דלשתוק יותר קשה מלסחוב משאות.

החדש הזה לכם ראש חדשים (שם)

בראש השנה (דף כב.) דרשינן מ"לכם" שתהא עדות זו מסורה לכם, וצ"ע דא"כ מ"ט בעינן עדים שיעידו שראו את החודש, והרי העיקר שיהיה עיי' בי"ד, ונראה לחדש דמלבד דיש דין דבי"ד מקדשים, מ"מ ראיית העדים היא חלק מקידוש החודש, ובוה מתקיים לכם.

ונראה להוכיח כן, דהנה ברשב"ם (בי"ב דף ק"ג:) כתב דדנים עיי' עדות שהעידו בלילה, ותוס' (שם דף ק"ד) הקשו דהרי איתא בגמ' דאין מקבלים עדות החודש בלילה, ולפי מה שנתבאר מיושב בפשיטות, דעדות החודש שאני דהעדים הם חלק ממקדשי החודש ולכן אין מקבלים בלילה.

וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ (י. ה')
פירש רש"י ולא יוכל הוואה לראות, ומקרא קצר דבר הכתוב, והכלי יקר ביאר דקאי על הארבה, שהארבה היה סומא ולא יכל לראות את הארץ, והטעם בזה דאיתא ביומא (דף עד.): דסומא אוכל הרבה ואינו שבע, כיון שאינו רואה האוכל, ולכן גם הארבה היה סומא ואכל הרבה ולא שבע.

ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים וגו' ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה (י. ז' ח')

הבית הלוי הוכיח מהפסוקים דבאמת פרעה כלל לא נכנע למשה, אלא עבדיו נכנעו והם כפו את פרעה שיכנע לו, וכמו שכתוב "ויושב את משה ואת אהרן" דהיינו בעל כרחו של פרעה.

והוסיף דלאחר שהוחזרו משה ואהרן בעל כרחו של פרעה, פרעה התחכם ושאלם "מי ומי ההלכים", והם ענו לו "בנערינו ובזקנינו", ואמר להם "לא כן לכו נא הגברים", בידעו שלא ירצו, וכך היה לו תשובה לעבדיו שהוא באמת רוצה לשלחם, ורק הם לא רוצים ללכת.

מי ומי ההלכים (י. ח')

בבעל הטורים כתב "דמי ומי ההלכים" הוא בגימטריא "כלב וכן נו", וביאר דפרעה אמר להם דמה הטעם שאתם רוצים לצאת, והרי בסוף רק כלב ויהושע יכנסו לארץ, ומשה ענה לו "בנערינו ובזקנינו נלך", שלא נגזרה גזירה על פחות מעשרים ולא על יותר משישים.

ובטעמא דקרא הוסיף עיי', דגם מה שכתוב "בבנינו ובבנותינו", י"ל ד"בבנינו" הכונה לשבט לוי דעליהם לא נגזרה הגזירה, ו"בבנותינו" הכונה לכלל הבנות שעליהם לא נגזרה הגזירה.

כי חג ה' לנו וגו' לכו נא הגברים וגו' (י. ט' י"א)

שמעתי לבאר דפרעה אמר שאם זה חג א"כ לכו נא הגברים לחוד, דנשים פטורות דהוי זמן גרמא, ועיין בגמ' בחגיגה (דף י.) אם יחוגו לשון חג או לשון זביחה, וצ"ע דאף אם לשון זביחה הוא לא נתבאר דהוה קרבן חגיגה, ועוד יש לעיין דאף אם היה קרבן חגיגה, מ"מ י"ל דכאן לא שייך הפטור דמצות עשה שהזמן גרמא.

ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (י. י"ד)

בבעל הטורים כתב דנח בשבת, ויל"ע מ"ט הוצרך לנוח, והא מה שהוצרך לעשות הוא רק לאכול, ואין כלל איסור לאכול בשבת, וביאר הגרי"ז [ומובא שכן הוא להדיא בפסיקתא] דהארבה כלל לא הוצרך לאכול, וכל מה שאכל הוא רק כדי לקיים את ציווי הקב"ה, וא"כ אכל רק כדי לכלות, ועבודה זו אסורה בשבת, [וכעיי' ביאר אחי הגרי"א שליט"א דגם הברד ירד רק עיי' ציווי הקב"ה, ולכן כשפסק הברד לא ניתן ארצה להראות שהברד לא ירד באופן טבעי].

ובטעמא דקרא ביאר דבאמת הארבה אכל הרבה יותר ממה שנצרך, בשביל לכלות את כל היבול, [ומהאי טעמא הוא נקרא "חסיל" דמכלה הכל], ועבודה זו באמת אסורה בשבת. וי"א דכוונת הבעל הטורים שהמכה החלה בשבת, ומה שכתב שנח בשבת, כוונתו על מאי דכתיב וינח בכל גבול מצרים.

ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (שם)

איתא בחז"ל (שמו"ר י"ג) שהיה ויכוח על הגבול שבין מצרים לכוש, ועיי' מכת הארבה ידעו היכן הגבול, ומובא ששאלו את

ובזה גם מיושב הא דאיתא בר"ה (דף כב.): שהצדוקים העידו בשקר כדי שיהא ממחרת השבת, והקשו תוס' דלא הרויחו כלום, דיוצא דא"יז בזמנו, ותירצו דדרשינן אתם אפילו מזידים, והקשה בס' שקל הקודש (ביאור ההלכה פ"ב הל"י) דהא הבי"ד היו שוגגים, והו"ל למימר אפילו שוגגים, ולפי הני"ל דגם העדים הם חלק ממקדשי החודש מיושב, דהעדים הם מזידין.

אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (י"ב. ט.)

הראשונים (רא"ש על התורה ועוד) מבארים דטעם הכתוב דיאכלו רק צלי אש, משום דבני ישראל פחדו שהמצרים יראו שאוכלים את העבודה זרה שלהם, ולכן רצו לצלות מהר שיהיה חצי צליה, או לבשל במים שהוא יותר מהר מצליה, אמנם הקב"ה רצה שיהיה לעיני מצרים, ולכן אסר עליהם זאת.

ויאפו את הבצק וכו' כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צידה לא עשו להם (י"ב. ל"ט)

צ"ב מ"ט הוצרך לומר שלא אכלו חמץ משום שגורשו ממצרים, והרי בלאו הכי היה אסור משום בל יראה, וביאר הרמב"ן דהוא רק טעם מ"ט לא אפו במצרים, אבל מה שהיה אסור הוא באמת משום בל יראה, אולם הר"ן בפסחים (דף כה: מדפ"ה) כתב שבאמת במצרים לא היה בל יראה והיה רק איסור אכילה דחמץ, [ובהגדה של פסח אומרים "שלא הספיק בצקם להחמיץ", ולכאוי הוא כדברי הרמב"ן].

ויהי מקץ שלושים שנה וארבע מאות שנה (י"ב. מ"א)
מובא בשם הגר"י שהיו ב' גזירות חדא שהיו גרים, כדכתיב "גר יהיה זרעך", וזמן גזירה זו הוא ארבע מאות שנה, ועוד שיהיו עבדים, וקושי העבדות גרם לכך שיהיו גרים פחות זמן, ומבאר דזה הכונה שהקב"ה חישב לישראל את הקץ, שחישבן שיגמר העבדות והגירות באותו זמן.

ליל שמרים הוא (י"ב. מ"ב)

פירש רש"י משמר ובא מן המזיקין. יש נידון בהלכה לגבי מה סומכים על הליל שימורים, דלענין קריאת שמע שעל המטה כתוב ברמ"א (סי' תפ"א סעי' ב') שאין אומרים בגלל שזה ליל שימורים, ויש נידון מי שקיבל לשמור חפץ, אם יכול להשאיר את הדלת פתוחה, מחמת שזה ליל שימורים, וי"א דליל שימורים קאי רק לגבי בני אדם, ולא לענין שמירת חפץ.

וי"א דאע"פ שאין מזיקים אבל רוח רעה יש, ובמרדכי (פסחים תקצ"ג) כתב שאם יש מת צריך לשפוך את המים, אבל "מים שלנו" אי"צ לשפוך כיון דכתוב בקרא "ליל שימורים", וזה חידוש שהרי זה קודם פסח, והוסיף המרדכי דגם מים שלנו בשאר לילות אין צריך לשפוך, משום שומר מצוה לא ידע דבר רע.

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (י"ג. ח')

פירש רש"י והגדת לבנך בנך שאינו יודע לשאול, ועשה ה' לי פירש רש"י דרמו תשובה לכן הרשע דאילו היה שם לא היה כדאי ליגאל, ומבואר דלרשע עצמו לא עונים, וצ"ב דלעיל (י"ב. כ"ו כ"ז) כתוב אחר שאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח וגו', והא כיון דאין עונים לרשע אי"כ למאי צריך לומר אחר שאלתו זבח פסח לה', והביאור דכשהרשע מדבר צריך לזהר לא להיות מושפע ממנו, ולכן ואמרתם זבח פסח הוא לה', והיינו שתאמרו לעצמכם כדי שלא תהיו מושפעים ממנו.

והיה לאות על ידכה וגו' (י"ג. ט"ז)

יש להסתפק אם במדבר הניחו תפילין, וזה תלוי במחלוקת, דחלק מפרשת תפילין כתוב במשנה תורה, ומשנה תורה נאמר בערבות מואב, והרשב"א במנחות (דף לד.) כתב דהפרשיות האלו ניתנו להם מקודם ושפיר יכלו להניח תפילין, ואולי אפשר לומר דבתפילין ובמזוזה אין דין לכתוב את פרשיות התורה, אלא יש דין של פרשת תפילין, אמנם במב"ט (בס' בית אלקים שער היסודות פרק ל"ז) כתב דלא היה להם תפילין במדבר, [וכן יש להסתפק אם קראו קריאת שמע במדבר, שגם זה נאמר במשנה תורה], וי"א דזה תלוי במחלוקת (גיטין דף ס.) אם תורה חתומה ניתנה או מגילה ניתנה, [ועיין במהרי"ל דיסקין (פרשת קרח)].

והיה לאות על ידכה (שם)

כתב הרמב"ן דצריך לכתוב יציאת מצרים על התפילין והמזוזות, והקשו קמיה הגר"י היכן אנו כותבים יציאת מצרים במזוזות, והשיב שכותבים "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", דהוא פסוק המרמז על יציאת מצרים כמבואר ברמב"ן פרשת ואתחנן.

דברי רבינו ראש הישיבה שליט"א

בכינוס פתיחת מחזור לימוד יומי בספר "ארחות יושר" בהיכלי הישיבות

בתוכנית מדובבי שיח שע"י שיח אמונה

ברשות הרב שליט"א, רבנים, בני הישיבה, ממש כמה מילים ספורות. אין צורך יותר להאריך במעלת הלימוד בספר "ארחות יושר", כבר דובר על זה בזמן יסוד הרעיון הנפלא הזה.

מה שעכשיו אפשר להוסיף, העולם שואל למה נקבע שמחת תורה בשמיני עצרת, היה צריך להיות בחג השבועות? ואומרים שבשבועות היה "קבלת" התורה, אבל בשמחת תורה, זה אחרי שכבר למדו, וכבר ראו את התורה, ראו את מעלת התורה.

ועל דרך זה אפשר לומר כאן, כפי שאנחנו שומעים מכל אלה שלומדים את הספר ארחות יושר על התועלת העצומה שיש, ועד כמה שמרגישים שהתחזקו, מרגישים שהדברים מדברים אליהם, כל אחד אומר בנוסח שלו, אבל רואים את התועלת העצומה שיש.

כשעושים דבר שיש בו תועלת לרבים, מחובתנו לחזק את הדבר, ובעזרה"י יתרבו הספסלים, וחברך חבא אית ליה, כל אחד שכבר נהנה מהאור, ישפיע על אחרים גם כן, ונזכה להתחזק, וזכותו של רבי חיים זצוק"ל יעמוד לנו.

(מוצש"ק מקץ אור לה' טבת תשפ"ד)

לע"נ מרת גיטל דבורה ב"ר ישראל יצחק וירז' בינסקי ע"ה
אמו של מנכ"ל מוסדות ארחות תורה הר"ר יעקב הי"ו
נלב"ע י' שבט תשע"ט - ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ הגאון רבי יוסף בן הג"ר יהושע זליג דיסקין זצוק"ל
אביו של רבינו יבלחט"א, מר"י תפארת ציון
נלב"ע ו' שבט תשע"ו - ת.נ.צ.ב.ה.